

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Марусей Т. В., к.е.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет

Висвітлено основні теоретичні позиції щодо механізмів функціонування сільськогосподарських підприємств. Аналізуються думки вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо визначення та трактування організаційного, економічного та господарського механізмів. Досліджено сутність організаційно-економічного механізму функціонування аграрних підприємств на внутрішньому продовольчому ринку. Вдосконалено механізм функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку шляхом виділення організаційної складової (планування реалізації продукції, маркетинг і логістика) та економічної складової (фінансово-кредитне забезпечення, управління витратами виробництва і собівартості продукції та оподаткування).

The article deals with the basic theoretical aspects of the mechanisms of functioning of agricultural enterprises. The main notions of the Ukrainian and foreign researchers as for definitions and interpretation of the organizational, economic and commercial arrangements are analyzed. The role of organizational and economic mechanism of functioning of agricultural enterprises at the internal food market is investigated. Improved operation mechanism of agricultural enterprises in the domestic food market by allocating organizational component (planning sales, marketing and logistics) and cost components (financial and credit support, control production costs and production costs and taxes).

Постановка проблеми. У ході розвитку ринкових відносин в Україні об'єктивно позначилася потреба у формуванні нових структур і механізмів функціонування аграрних підприємств. Більшість підприємств, що мали налагоджену систему виробничо-господарської діяльності виявилися нездатні адекватно й усвідомлено реагувати на постійно змінні умови зовнішнього середовища в силу нерозвиненості ринкових інструментів функціонування. Наявність економічних проблем господарювання є наслідком кризового стану сільськогосподарських підприємств. Відсутність нових концептуальних розробок і теоретико-методологічних положень щодо вирішення проблем адаптації сільськогосподарських підприємств до умов тривалої інституціональної нестабільності зумовлює необхідність і актуальність системного дослідження даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти діяльності сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних економістів, зокрема О. Березіна, І. Брюховецького, І. Грузнова, Д. Доманчука, А. Лисецького, П. Макаренка, А. Мельника, П. Саблука, О. Ульянченка, О. Школьного, М. Янків та ін. У наукових дослідженнях Д. Гладких, Д. Епштейна, І. Кобута, О. Могильного, О. Олійника, В. Семчика, В. Шверко значна роль відводиться механізмам і формам державного регулювання аграрного бізнесу.

Водночас у науковій літературі з даної проблематики недостатньо висвітлено питання комплексного аналізу організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств. До проблем, які по-

требують нових підходів щодо їх вивчення і вирішення, належить формування нового типу організаційно-економічних відносин і створення на цій основі нових організаційних форм.

Постановка завдання. Вивчити особливості і складові механізмів функціонування сільськогосподарських підприємств й підвищення їх ефективності в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи економіку аграрного ринку як середовище для формування ефективного ринкового механізму, приведемо одне з визначень, сформульоване в книзі “Економіка аграрних підприємств”: “Ринковий механізм – це така форма організації сільськогосподарства, при якій індивідуальні споживачі і виробники взаємодіють за допомогою ринку, вирішуючи три основні проблеми економіки: що виробляти, як виробляти, для кого виробляти” [1, с. 245].

Невід’ємною частиною консолідованого ринкового механізму є механізм ринку збуту сільськогосподарської продукції. При цьому в системі відносин, що складаються в процесі збуту сільгосппродукції, можна виділити три основні частини (підсистеми): планування (прогнозування), регулювання, контроль. Внутрішню структуру даного механізму можна на наш погляд виразити схемою (рис. 1).

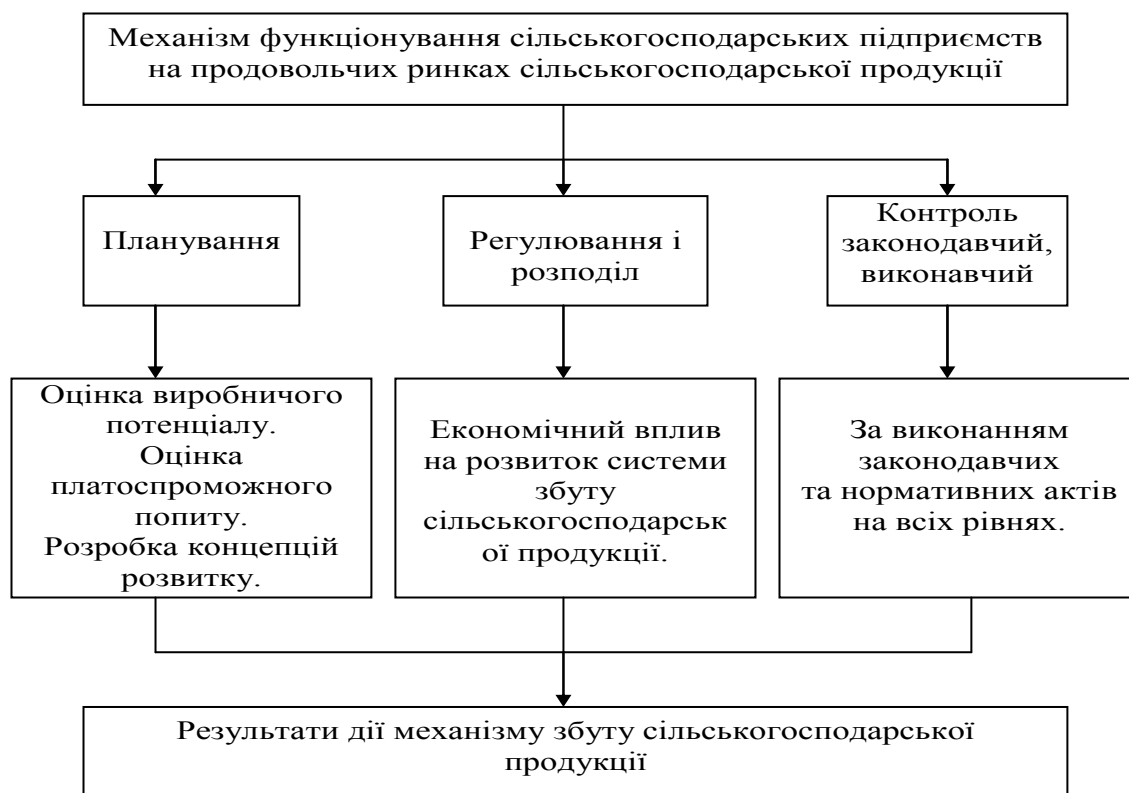

Рис. 1. Складові механізму ринку збуту сільськогосподарської продукції

Виходячи з визначення організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку, яке розкладається на окремі блоки організаційного та економічного механізмів, в умовах ринкових відносин особливо різко змінюються вимоги до економічного механізму. Слід підкреслити, що зміни в політичному

житті і економіці, що відбуваються нині, набагато більш швидкоплинні, ніж раніше, і для того, щоб сільгосппідприємство продовжувало функціонувати, максимально враховуючи макро- і мікроекономічні умови господарювання, необхідне швидке і уміле маневрування наявними ресурсами за допомогою вибраного ефективного економічного механізму. Йому властиві такі риси як системність, ієрархічність, структурна необхідність кожного з його елементів, стійкість функціонування, гнучкість, взаємопосилення його елементів.

За твердженням багатьох дослідників економічний механізм господарювання включає в себе механізми, які регулюють економічну діяльність підприємства – механізми організаційної побудови, планування, фінансування, ціноутворення, стимулювання, кредитування, обліку і контролю, внутрішніх і зовнішніх взаємовідносин та інше. Й. Завадський взагалі вважає, що економічний механізм включає в себе систему методів управління і є складовим елементом господарського механізму [2, с. 44].

Доведення чи спростування цих думок очевидно слід шукати в руслі системної економічної теорії. На наш погляд, в основі формування лежить економічний закон відособлення спеціалізованих товаровиробників. Зовнішніми формами прояву цього закону можна вважати юридичні особливості соціально-економічного відособлення та ринкові структури, які є адекватними рівню розвитку продуктивних сил. Іншими словами, частина господарського механізму (реалізація форм власності) “обростаючи” економіко-юридичними формами, мотиваційними системами, організаційним упорядкуванням структур, формами та методами управління і контролю виступає як економічний механізм, який, в свою чергу, створює процес формування, розвитку і удосконалення механізму господарського. На практиці ця конструкція перетворюється у конкретно-політичну форму (рис. 2).

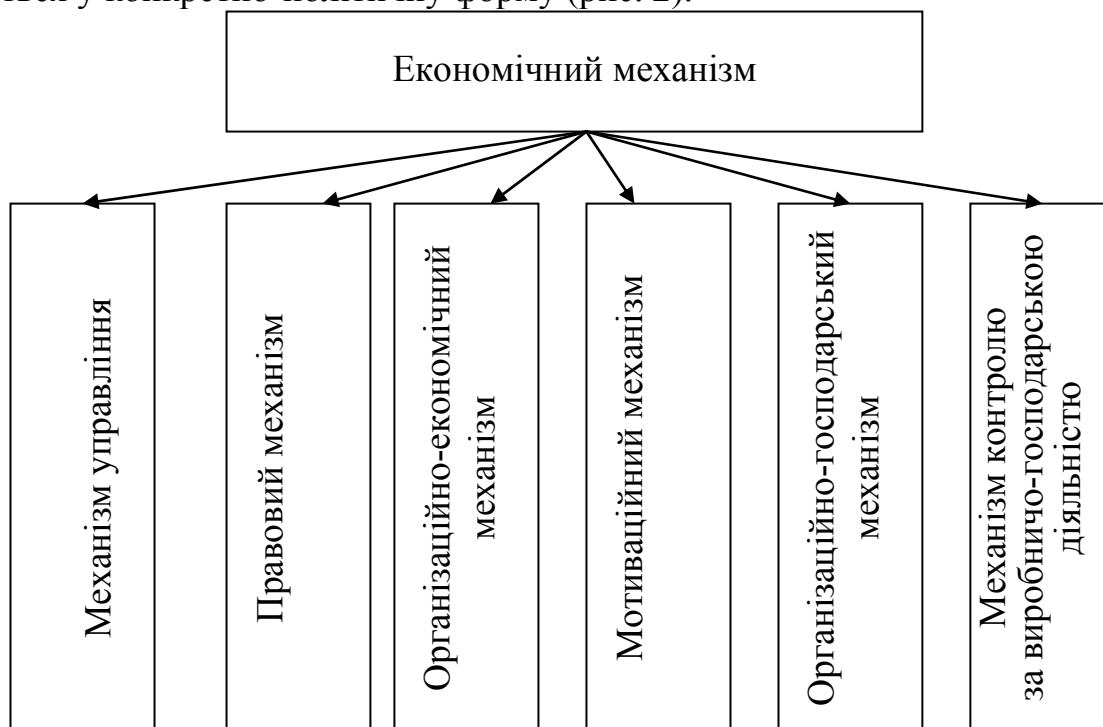

Рис. 2. Структура економічного механізму господарювання

Економічний механізм є способом взаємодії господарських явищ. Він описує взаємозв'язки й відносини між різнорідними економічними явищами. У літературі одна група авторів вважає, що економічний механізм являє собою систему економічних стимулів і методів управління, спрямованих на забезпечення високопродуктивної праці робітників, службовців, фахівців та інших працівників (В. Андрійчук, Д. Гладких, В. Мертнес та ін.).

З даним трактуванням навряд чи можна погодитися, тому що таке визначення зводиться тільки до мотивації персоналу підприємства, а не всього механізму господарювання. Друга група авторів дотримується іншої концепції. Так, Ю. Коваленко пише: “Під економічним механізмом розуміється інтегрована, багаторівнева система форм і методів господарювання. Конструкція економічного механізму підприємства включає такі елементи: систему внутрішніх економічних відносин, що встановлює виробничо-господарські зв'язки між структурними підрозділами, способи оцінки впливу цих зв'язків на загальні результати діяльності підприємства, підсистеми стимулювання, планування, контролю, нормування, обліку й аналізу господарської діяльності” [3, с. 48]. Дана концепція враховує традиційний механізм відтворення факторів виробництва, які покликані забезпечити безперервну самооплатність підприємства, але не враховує ринкові механізми конкуренції, ціноутворення й акціонерного механізму розвитку виробництва.

З урахуванням вищевикладеного, під економічним механізмом варто розуміти інтегровану багаторівневу систему форм і методів впливу на економічні процеси збуту, їх регулювання. Конструкція економічного механізму має складатися з механізму планування збуту, фінансово-кредитного механізму та оподаткування, цінового механізму (ціноутворення, що породжує процес безперервної адаптації сільськогосподарських підприємств і споживачів їх продукції з урахуванням кон'юнктури ринку).

Економічний механізм сучасного ринку можна охарактеризувати як єдність об'єктивної і суб'єктивної сторін, як механізм взаємозв'язку і взаємодії основних елементів ринку. Діяльність сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку неможлива без організаційного механізму. У даний час єдиної думки у визначенні організаційного механізму поки немає. Так, О. Школьнік розглядає організаційний механізм як механізм управління, тобто сукупність виникаючих у процесі управління зв'язків і відносин між підрозділами організації (великими службами, ланками, відділами й посадами і т.п.) [5, с. 58]. Цих поглядів багато в чому дотримується М. Янків, що запропонував під даним поняттям мати на увазі процес формування раціональних, виробничих структур, адекватних структурам ресурсів і цілей [6, с. 143]. На нашу думку, навряд чи можна зводити організаційний механізм тільки до сукупності зв'язків у процесі управління, оскільки організація, як вид діяльності, спрямований на об'єднання людей, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, таким чином, щоб спільна діяльність людей забезпечувала рішення завдань, що стоять перед організацією як структурним утворенням.

У закордонній літературі організаційний механізм зводиться до об'єднання й забезпечення тільки речовинних елементів виробництва. Так,

Л. Браун організаційний механізм розглядає як спосіб угруповання робіт і проведення лінії підпорядкування, що поєднує роботи [7].

Ми розділяємо точку зору Т. Осташко яка під організаційним механізмом розуміє комплекс організаційних форм, що забезпечують формування, розвиток і вдосконалення виробничої системи. Організаційний механізм містить у собі сукупність елементів виробничого процесу (трудові ресурси, засоби праці, предмети праці, інформацію); способи організації зв'язків між елементами, організаційні форми, методи, правові норми й нормативи, що забезпечують раціональне функціонування всієї виробничої системи [4, с. 69]. Таке трактування організаційного механізму, на нашу думку, найбільшою мірою відповідає організаційній діяльності та її меті. Основна мета організаційної діяльності полягає в бажаному стані організації як системи, що має бути досягнутий шляхом використання ресурсів організації. Однак таке визначення повинне бути видозмінене відповідно до специфіки збутової діяльності.

Таким чином, розглянуті визначення дозволяють узагальнити складові елементи організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку (рис. 3). У свою чергу, організаційна складова включає маркетинг і логістику, механізм збуту та взаємодії з ринком, створення власної збутової мережі, організацію праці збутового персоналу, планування збуту. Економічний механізм включає фінансування виробничої і збутової діяльності, оподаткування сільськогосподарських підприємств, управління витратами виробництва та собівартості продукції.

Рис. 3. Складові елементи організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку

Враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, при формуванні організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку слід виходити з наступних основних принципів: розвиток села як єдиного соціально-економічного, територіального, природного і культурно-історичного комплексу, що виконує виробничі, соціально-демографічні, культурні, природоохоронні і рекреаційні функції; використання всіх видів ресурсів (капіталів), які доступні місцевим сільським співтовариствам, включаючи природний капітал (земля, вода, ліс, тваринний і рослинний світ і ін.), людський капітал (здоров'я, знання, навички людей), матеріальний капітал (засоби виробництва і устаткування, інфраструктура), фінансовий капітал (ліквідні заощадження, кредити, допомоги і інші); ув'язка програми сільського розвитку із структурною перебудовою сільськогосподарського виробництва (основної сфери зайнятості населення); економічна рівнодоступність об'єктів соціальної інфраструктури і соціальних послуг для всіх груп населення незалежно від заняття і місця мешкання; широка участь місцевого населення в плануванні і реалізації програми сільського розвитку.

Одним із основних факторів розвитку та формування структури внутрішнього продовольчого ринку є попит на продовольчу продукцію. Цей фактор справляє помітний вплив на розміщення м'ясо- і молокопродуктових підкомплексів, а також численних галузей і виробництв кінцевих ланок інших продовольчих підкомплексів (хлібопекарна, кондитерська, макаронна, пивоварна промисловість), які виробляють малотранспортабельну продукцію, переробляючи транспортабельну сировину, деяких галузей рослинництва (овочівництва), продукція яких швидко псується.

Для інших продовольчих галузей (галузей внутрішнього призначення) цей фактор є головним, особливо на місцевому рівні, коли розміщення виробництва відбувається без урахування або всупереч сприятливості природних умов. Крім того, на внутрішній продовольчий ринок досить суттєво впливає ринкова кон'юнктура. Основним в ринковій кон'юнктурі є рівень збалансованості ринку (купівельний попит та пропозиція товарів), а також конкурентна боротьба – в сільському господарстві, переробній промисловості та торгівлі.

Механізм функціонування ринків збуту сільськогосподарської продукції дозволить координувати взаємостосунки всіх учасників процесу, спираючись на концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції. При цьому конкретний ринковий механізм, використаний при формуванні ринків збуту сільськогосподарської продукції, залежить не тільки від прийнятої державної програми, але й від положень законодавчих актів, контролю за їх виконанням та інформаційного забезпечення, адміністративних і економічних важелів дії на процес. Дія на процес збуту сільськогосподарської продукції різними інструментами (засобами) можлива за наявності інститутів законодавчої і виконавчої влади.

Отже, складовими механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку в нових умовах є організаційна та економічна. Вони поділяються на певні елементи, для оцінки яких потрібна система економічних показників.

Висновки. Зважаючи на вище сказане, можна стверджувати, що поєднання та вдосконалення розглянутих складових організаційно-економічного механізму дозволить значно ефективніше функціонувати сільськогосподарським підприємствам. Постійне вдосконалення механізму на всіх рівнях господарювання сприятиме найбільш повній відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил і на цих засадах прискоренню темпів економічного зростання в нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / Андрійчук В.Г.– К.: ІЗМН, 1996. – 510 с.
2. Завадський Й.С. Менеджмент. – К.: УФІМБ, 1997. – 542с.
3. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі / Ю.С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 204 с.
4. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т. Осташко . – К.: Фенікс, 2004. – 280 с.
5. Школьний О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: [монографія] / О.О. Школьний. – Умань: Видавництво Уманського державного аграрного університету, 2007. – 308 с.
6. Янків М.Д. Організаційно-економічний механізм розвитку і функціонування АПК України: [монографія] / М.Д. Янків. – Львів: Коопосвіта, 2000. – 450 с.
7. Brown L.R. The agricultural links: how environmental deterioration could disrupt economic progress. Worldwatch paper. – №136. – P. 1–73.

Рецензент – д.е.н., професор Лучик С.Д.

УДК 336.77:631

ІННОВАЦІЙНО-ПРОЕКТНИЙ ВЕКТОР СТІЙКОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

***Плотнікова М.Ф., к. е. н., доцент; Присяжнюк О.Ф., к. е. н., доцент
Житомирський національний агроекологічний університет***

Розглянуто сутність та характер сільських територій та їх розвитку в умовах глобалізації економічних процесів у світовій економіці. Визначено теоретичні та практичні аспекти формування сільського розвитку. Виявлено пріоритети населення з позицій активізації руху громади на сільських територіях. Окреслено причини спаду ділової активності та суспільно-політичні наслідки демографічної й економічної ситуації на селі. Визначено пріоритетні напрями управління суспільними та господарськими процесами на сільських територіях. Наголошено на необхідності застосування багатофункціонального підходу в управлінні сільським розвитком. Пріоритетними видами діяльності на сільських територіях визнано органічне виробництво, розвиток «зеленої» економіки, відновлення традиційного для України сільського господарства й збереження біологічного різноманіття видів флори та фауни. Означено передумови реалізації ефективної інноваційно-проектної регіональної політики.

The article examines the nature and character of rural areas. It also describes their development in the context of globalization economic processes in the world economy. Article defines the theoretical and practical aspects of the formation of rural development. It illustrates the priorities of the population and the mechanism of public traffic activation on rural areas. This article describes the reasons for the decline in business activity and socio-political implications of the demographic and economic situation in the countryside. It identifies priorities for management of social and economic processes in the rural areas. The article pointed out the need for a multidisciplinary approach in the management of rural development. We recognized